

Profil absolventa polonistiky

Cílem studia je osvojení dovednosti porozumět mluvenému a psanému jazyku a vyjadřovat se v něm sloves i písmem. Dále jde o získání znalostí o hospodářském, politickém a kulturním vývoji Polska s důrazem na 19. a 20. století, zvláště na období druhé světové války

a novějšího vývoje. Také v dějinách literatury je kladen důraz na

1. Studenti polonistiky spolupracují s Poláky v kulturních a vědeckých ústavech v Praze a v České republice, která přispívá k pochopení leninského řešení

2. Tradice a výzvy polonistických studií
Součástí výuky a praxe jsou i pravidelné výměnné studentské zájezdy a 1-2 semestrová studijní stipendia do Polska.

Absolvent polonistiky musí umět samostatně používat nabytých vědomostí a zaujímat reálné, odpovědné politické postoje k složité politické situaci, hospodářské i kulturní problematice země. Své vědomosti musí umět správně ideologicky zapojovat do mezinárodních souvislostí.

Absolventi se uplatňují v rozmanitých oblastech československo-polských kontaktů jako lektori, dokumentátoři a spolupracovníci nakladatelství a knihoven, novin a časopisů, rozhlasu a televize, jako tlumočníci pro ústřední orgány a v zahraniční službě, jako překladatelé pro hospodářské organizace a v zahraničním obchodě, jako učitelé a lektori na jazykových školách a v lidových školách jazyků, jako pracovníci v různých osvětových, odborných a vědeckých institucích, jako průvodci Pražské informační služby, Mezinárodní organizace novinářů, v cestovních kancelářích apod.

Proměny polonistiky

Tradice a výzvy polonistických studií

Michala Benešová
Renata Rusin Dybalska
Lucie Zakopalová a kol.

Recenzenti:

doc. PaedDr. Jana Raclavská, Ph.D.

doc. PhDr. Rudolf Chmel, DrSc.

Vydala Univerzita Karlova v Praze

Nakladatelství Karolinum

Redakce Lenka Ščerbaničová

Grafická úprava Kateřina Řezáčová

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2014

© Michala Benešová, Renata Rusin Dybalska, Lucie Zakopalová a kol., 2014

ISBN 978-80-246-2732-8

ISBN 978-80-246-2776-2 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2015

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH / SPIS TREŚCI

PROMĚNY POLONISTIKY – Tradice a výzvy polonistických studií	7
Úvod: První přednáška o polské literatuře (<i>Jacek Baluch</i>)	9
1. Tradice a perspektivy pražské polonistiky	20
Profesor Marian Szykowski oczami historyka. Z rozważań nad przyszłą biografią twórcy czeskiej polonistyki uniwersyteckiej (<i>Roman Baron</i>)	20
Marian Szykowski a „jeho“ dějiny polské literatury (<i>Michala Benešová</i>)	26
Na okraj osobního fondu prof. Karla Krejčího (1904–1979) (<i>Miloš Sládek</i>)	34
Otakar Bartoš v zajištění své doby. Teorie grotesknosti a tvorba Witolda Gombrowicze, Bruna Schulze a Sławomira Mrożka (<i>Lucie Zakopalová</i>)	38
Jan Petr jako autor polonik v lužickosrbských časopisech „Rozhled“ a „Lětopis“ (<i>Petr Kaleta</i>)	46
2. Současné směry literárněvědné polonistiky	51
Dlaczego brak nowej, pełnej, czeskiej, syntezy dziejów literatury polskiej? (<i>Krystyna Kardyni-Pelikánová</i>)	51
Pożytki z porównawczej lektury (<i>Joanna Goszczyńska</i>)	63
O współczesnych problemach humanistyki polskiej i czeskiej. Od filologii narodowej do komparatystyki (<i>Bogusław Bakula</i>)	69
Ke kritické recepci Czesława Miłosze v české literární kultuře (<i>Vladimír Novotný</i>)	87
Polské podněty k výzkumu literární kultury v Čechách po roce 1945 (<i>Petr Poslední</i>)	93
Twarze Juliana Tuwima (<i>Renata Putzlacher-Buchtová</i>)	98
Polskie poszukiwania i inspiracje Jana Zahradníčka (<i>Aleksandra Pająk</i>)	106
Pensja dla polskich i czeskich dziewcząt w XIX-wiecznej Pradze. Niezrealizowany (ale nie nieudany) projekt Honoraty z Wiśniowskich Zapovej (<i>Zofia Tarajło-Lipowska</i>)	116
3. Současné směry jazykovědné polonistiky	122
Polska – Czechy przez pryzmat języka (<i>Bogdan Walczak</i>)	122
Nazwy własne w podręcznikach glottodydaktycznych (<i>Mieczysław Balowski</i>)	131
Onomastyka w perspektywie kontaktów naukowych polsko-czeskich (<i>Ewa Wolnicz-Pawłowska</i>)	140
Znane i mniej znane fakty z polskiej i czeskiej lingwopolonistyki. Świadcstwo dawnych czasów, ale przede wszystkim zapowiedź przyszłości (<i>Jiří Marvan</i>)	146
O stałych znaczeniowo regionalizmach leksykalnych (na podstawie dzieł leksykograficznych) (<i>Agnieszka Piotrowska-Wojaczyk</i>)	163
Leksyka religijna w języku polskim – duchowieństwo w polszczyźnie XVI wieku (<i>Jolanta Migdał</i>)	168
Dyskurs religijny w dwujęzycznym środowisku czeskiego Śląska Cieszyńskiego (<i>Jiří Muryc</i>)	175
Czy rodzaj żeński może być używany w funkcji generycznej? (<i>Danuta Rytel-Schwarz</i>)	180
O potrzebie językoznawczych badań nad wizerunkiem medialnym Polski w Czechach (<i>Ivana Dobrotová</i>)	186

Czy naprawdę się rozumiemy? O problemach, uproszczeniach i stratach w przekładzie (na podstawie czesko-polskiej części korpusu równoległego InterCorp) (<i>Elżbieta Kaczmarska</i>)	192
O potrzebie badań nad słowiańską komunikatywnością (<i>Wojciech Hofmański</i>)	199
Tendencje w zakresie polskiej fleksji werbalnej (na przykładzie form czasu teraźniejszego czasowników zakończonych w bezokoliczniku na -ić//-yć oraz -eć) (<i>Wiesław Tomasz Stefańczyk</i>)	208
Adjektivne kompozitá v slovenčine a polštine (<i>Marta Vojteková</i>)	215
Polskie formy liczebnikowe typu dwójka w ujęciu semantyki formalnej (<i>Marcin Wągiel</i>)	222
4. Metodika výuky polštiny jako cizího jazyka včera a dnes	231
Rozwój nauczania polszczyzny jako języka obcego w Polsce w latach 1952–2012 (<i>Władysław T. Miodunka</i>)	231
Z dějin výuky polštiny v Čechách. Několik slov o Učebnici polštiny pro posluchače kursů polského kulturního střediska v Praze (1961–1968) (<i>Renata Rusin Dybalska</i>)	238
Pomocnik czy nieprzyjaciel? O roli języka ojczystego uczniów w nauczaniu języka polskiego jako obcego (na przykładzie czeskich studentów) (<i>Katarzyna Krawczyk</i>)	246
5. Tradice a perspektivy polonistiky v prostoru střední Evropy	253
Polský jazyk a kultura na Prešovskej univerzite (Od lektorátu, cez slavistiku, k stredoeurópskym štúdiám) (<i>Peter Káša</i>)	253
Historia, terażniejszość i perspektywy polonistyki budapeszteńskiej (<i>Dorota Várnai</i>)	256
Historia, współczesność i przyszłość brneńskiej polonistyki, czyli od filologii do studiów polskoznawczych (<i>Roman Madecki</i>)	261
Transformations of Polish Studies: History and Contemporary Challenges (English summary)	268
Autoři – kontakty	278
Bibliografie	280

PROMĚNY POLONISTIKY
Tradice a výzvy polonistických studií

ÚVOD

Od založení samostatné katedry polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze, první v českých zemích, uplynulo v roce 2013 devadesát let. Významná výročí vybízejí k zamyšlení nad aktuálním stavem oboru, jeho perspektivami, ale i minulostí.

Polonistická studia byla v českých zemích dlouhá léta součástí studií slavistických. Ostatně i první katedra polonistiky vznikla na pražské univerzitě jako jedna ze součástí Semináře pro slovanskou filologii, jenž kromě polské filologie pěstoval rovněž filologie dalších slovanských areálů, tehdy ještě včetně bohemistiky. Na počátku 20. století usilovala nejen Karlova univerzita, ale i oficiální státní orgány a široce pojímaná intelektuální a akademická obec o to, aby se Praha stala evropským centrem slavistických studií. Na konci 20. let již měla slavistiku zapsána třetina všech studentů Karlovy univerzity. Významným krokem v procesu rozvoje českých, respektive československých polonistických studií se stalo v roce 1923 jmenování literárního historika Mariana Szyjkowského prvním „profesorem polské řeči a literatury“ na pražské univerzitě. Szykowski nejen vychoval mnoho následovníků, v čele s Karlem Krejčím, ale zároveň pomáhal profilovat polonistiku jako filologickou disciplínu soustředící se na literaturu (nejen tu starší, jak velela předchozí tradice) a jazyk, s širším ukotvením v reáliích polského prostoru, polské kulturní tradici, ale i vzájemných česko-polských vztazích. Slavistický základ přitom českým polonistickým studiím sloužil až do doby poměrně nedávné, kdy začal být tento model nahrazován modelem studií areálových.

Po druhé světové válce byl rozvoj polonistiky pochopitelně ovlivněn nastalou politicko-společenskou situací. Zavedeny byly mimo jiné pevné studijní plány, omezena byla kombinovatelnost s jinými obory. Jistá kontinuita sice byla v případě pražské polonistiky v osobách Mariana Szyjkowského a Karla Krejčího zachována, ale náš obor (spolu s celou slavistikou) doplatil paradoxně na fakt, že se stal svým způsobem prestižní disciplínou oživující v připomínce někdejší slovanské vzájemnosti vztahy a vazby v rámci tzv. sovětského bloku. Na četné tlaky komunistické ideologie a marxistické metodologie doplatila nejen sama podoba univerzitního oboru, ale i mnozí jeho představitelé, kteří svá bádání ve větší či menší míře podřizovali (či byli nuceni podřizovat) politické realitě. V univerzitní praxi však výuce pomohla například československo-polská dohoda o vzájemné kulturní spolupráci, na jejímž základě do Československa od roku 1949 přijížděli polští lektori-rodilí mluvčí a výuka polštiny jako cizího jazyka – nejen pro samotné polonisty – tak začíná i po stránce metodologické sehrávat stále větší roli (jež se zúročuje dodnes, i v rámci čilých česko-polských kontaktů v této oblasti, o nichž svědčí i vybrané příspěvky v této monografii). Posílena byla jak teoretická

výuka jazyka, tak literatury, na druhou stranu však byla silně omezena nabídka volitelných a výběrových kurzů.

Polonistická studia se po druhé světové válce intenzivně rozvíjejí i na jiných českých univerzitách. V Brně se tak děje v rámci tradice založené Romanem Jakobsonem či Bohuslavem Havránkem, později zde působili mimo jiné Jarmil Pelikán, Krystyna Kardyni-Pelikánová, Jiří Kristýnek nebo Ludvík Štěpán. Brněnská polonistika se postupně výrazně profiluje například v oblasti genologických a literárně-komparatistických studií. Ostravská polonistika se dlouho rozvíjela na tamější pedagogické fakultě a zaměřovala se především na učitelství polského jazyka (na což ostatně navazuje samostatná Katedra slavistiky Ostravské univerzity dodnes). V Olomouci pomáhali polonistiku budovat a posléze rozvíjet mimo jiné Josef Bečka, Karel Oliva, Jiří Damborský, Edvard Lotko či Marie Sobotková.

Přes složitou situaci se mezi českými polonisty v této době objevila řada významných jmen; vedle již uvedených za všechny jmenujme Otakara Bartoše, Theodora Beštu či Luboše Řeháčka, ale třeba také kontroverzní osobu jazykovědce Jana Petra. I za některými z nich se naše publikace ohlíží. Z jejich pera rovněž vznikla řada významných publikací, mnohdy překračujících rámec samotné polonistiky (*Dějiny polské literatury* Karla Krejčího, učebnice polštiny pro české studenty dlouholeté pražské lektorky Izy Šaunové či *Hašek a Mrožek. Několik poznámek k typologii grotesky* Otakara Bartoše; z mimopražských počínů např. *Polská epigramatika – žánry fraška a epigram ve spektru malých literárních forem* Ludvíka Štěpána či *Polština a čeština z hlediska typologického* Edvarda Lotka). Stejně tak vychovaly české univerzitní polonistiky řadu vynikajících absolventů, kteří posléze pomáhali posilovat česko-polské kulturní kontakty, překládali, působili v nejrůznějších organizacích a institucích, a mnohdy konec konců jako další generace badatelů i na svých vlastních *almae matres*.

I po roce 1945 fungovala česká univerzitní polonistika v rámci širěji pojaté slavistiky. Na Karlově univerzitě tomu tak bylo až do roku 2006, kdy je filologické studium slovanského prostoru v jednotlivých specializacích nahrazeno tzv. areálovými studii. Polonistika se (spolu se slovakistikou a hungaristikou) stává součástí tzv. středoevropských studií, jež se momentálně zaměřují na tři tematické okruhy, dle specializace studentů (polština, slovenština, maďarština): jazyk (teorie i praxe, včetně např. překladatelských dovedností), dějiny literatury (včetně literatury nejnovější, v širším komparativním ukotvení) a historie. Větší specializaci podporuje i rozdělení studia do dvou stupňů, bakalářského a magisterského.

Na pomezí studií filologických a areálových dnes zůstává i polonistika brněnská, polonistika ostravská se zaměřuje (i vzhledem k potřebám tamějšího regionu) na jazykovědná témata, učitelství polského jazyka či jazyk pro potřeby podnikatelské, respektive překladatelské praxe. Po roce 1989 se polonistická studia začínají rozvíjet i v menších centrech, v Opavě (středoevropská studia) či na Pardubické univerzitě (slavistická studia země Evropské unie v kombinaci s historií, ale i s důrazem na studium literární kultury) a přispívají tak k oživení pohledu na polonistiku rovněž prizmatem jiných vědních disciplín a oborů.

Nepochybnou výhodou dnešní doby je pak široká možnost mezinárodní spolupráce, jak v podobě studentských výměn a stipendií, tak na poli nejrůznějších grantových a jiných badatelských projektů. Jedním z efektů této spolupráce je i publikace, kterou držíte v ruce. Kam se v poslední době polonistická studia posunula? Jak se přístup k polonistice liší v jednotlivých univerzitních centrech v Česku, ale i na Slovensku a dalších zemích? Co může české polonistice nabídnout polonistika zahraniční, samozřejmě včetně té polské (nebo v čele s ní)? I na podobné otázky se pokusíme hledat odpovědi.

Svémi úvahami k tomu přispěli čeští i zahraniční polonisté, zástupci významných univerzit ve středoevropském prostoru, kteří se zamýšleli nad otázkou, jak dnes polonistika navazuje na svou dlouhou tradici a jaké výzvy před ni staví současnost. Pokusili jsme se představit tuto problematiku v co nejširším měřítku: jednotliví odborníci se zaměřili na dějiny oboru v různých univerzitních centrech, klíčové jazykovědné, literárněvědné a historické problémy a jejich metodologická řešení i na výuku polštiny jako cizího jazyka. S těmito otázkami se čtenář seznámí v pěti oddílech: *Tradice a perspektivy pražské polonistiky*, *Současné směry literárněvědné polonistiky*, *Současné směry jazykovědné polonistiky*, *Metodika výuky polštiny jako cizího jazyka včera a dnes* a *Tradice a perspektivy polonistiky v prostoru střední Evropy*.

Již v minulosti si pražská polonistika svá významná výročí připomínala. Padesát let od založení katedry tak spolu s dalšími polonisty učinil také profesor Karel Krejčí a tehdejší polonistiku reprezentuje publikace *Padesát let pražské polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze* (Praha 1977), kterou uspořádal Theodor Bešta. Po třiceti letech v tom pokračovalo *Kolokvium k 80. výročí polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*, stejnojmenné setkání a sborník připravený Renatou Dybalskou a Aleksandrou Pająk v roce 2003.

Deset let před oslavami stého výročí existence pražských polonistických studií jsme se rozhodli na tuto tradici navázat. Katedra středoevropských studií Filozofické fakulty Univerzity Karlovy připravila ve spolupráci s Jagellonskou univerzitou v Krakově a Polským institutem v Praze dvojjazyčnou, česko-polskou publikaci *90 let pražské polonistiky – dějiny a současnost* (Praha 2013) a stejnojmennou výstavu, 6. a 7. listopadu 2013 proběhla Mezinárodní polonistická konference. Publikace, již nyní držíte v rukou, je posledním příspěvkem a zároveň pokusem zmapovat konkrétní úkoly, před nimiž dnes česká i zahraniční polonistika stojí, případně ohlédnout se za inspirativními podněty z její minulosti.

První přednáška o polské literatuře

Jacek Baluch

Před každým zahraničním polonistou nutně vyvstává otázka, jaká by měla být první přednáška o polské literatuře. Jaká by měla být, aby vyšla vstříc posluchačům, kteří se rozhodli studovat polonistiku, a jakým způsobem by měla naplnit obzor očekávání závislý na jejich čtenářské zkušenosti a dosavadních školních vědomostech a také na obecném kulturním povědomí. To je, řekněme, studentská perspektiva. Ale je tu i pohled pedagoga, literárního vědce. Podstatou univerzitní přednášky, nezávisle na oboru, je totiž i to, že kromě fakt, určité látky (učiva), prezentuje také svůj přístup k těmto faktům, tedy svou vlastní metodologii. Univerzitní přednáška je, použijeme-li literárněvědný termín, z principu autotematická. Přístup k polské literatuře v cizině je pak nutně ovlivněn také tím, jaké místo má polská literatura v kulturním povědomí posluchačů a širší čtenářské obce, jakou má v dané zemi společenskou prestiž, a především – vzhledem k tomu, že se studenti polsky teprve učí – jaký je stav překladů z polské literatury do jejich mateřské řeči, do češtiny.

První přednáška o polské literatuře by měla být v první řadě přednáškou úvodní. Měla by nakreslit celkový obraz, široký obzor, pohled z ptačí perspektivy na polskou literaturu jako na literaturu národní, soustředit se na její základní rysy, na její začlenění do evropského kontextu

a souvislosti s literaturou domácí, v našem případě českou, jež je pro posluchače přirozeným kontextem uvažování o literatuře vůbec a tím napomáhá k pochopení literatury cizí.

Na začátku by se totiž mělo říci to, co většina z nás – jako přednášející a autoři učebnic literárních dějin – mlčky přijímá jako věc předem danou, jaksi samozřejmou, jako jakousi absolutní pravdu.

Abychom znázornili, oč nám běží, udělejme malý experiment a otevřme si učebnici *Česká literatura od počátků k dnešku*, podle mého názoru nejlepší učebnici české literatury pro cizince.

První kapitola *Česká literatura a předchozí tradice* a její první podkapitola *Počátky české literatury* začíná větou:

„Literatura v národním jazyce vystupuje na jeviště českých kulturních dějin na přelomu 13. a 14. století.“

Je to věta srozumitelná jak pro Čecha, tak pro Poláka, Rusa a Němce, ale také pro obyvatele Ameriky, a to nezávisle na tom, zda je jeho národním jazykem angličtina, španělština, portugalština nebo francouzština. Bude jí rozumět dokonce i Japonec a Číňan, pokud četli cokoliv z evropské literatury. I druhá věta této učebnice bude srozumitelná pro toho, kdo se orientuje v tom, jaké místo měla v evropské kultuře literatura, jak o tom psal vynikající anglický historik a známý polonofil Norman Davies („Litery i literatura są chlubą europejskiej cywilizacji.“) K první větě učebnice české literatury tedy přidejme druhou:

„Literatura v národním jazyce vystupuje na jeviště českých kulturních dějin na přelomu 13. a 14. století. Hlásí se ke slovu monumentálními epickými básněmi, rafinovanou duchovní lyrikou, vyzrálými překlady evangelií a žalmů.“

V této druhé větě se již ovšem objevují určité literárněvědné termíny, zakotvené v nejstarší evropské literární tradici a právě proto obecně srozumitelné: epika, lyrika, evangelium, žalm, báseň, překlad... Předpokládáme mlčky znalost těchto termínů, necítíme povinnost vysvětlit jejich obecnou srozumitelnost a jakýsi záběr jejich použitelnosti.

Pokračujme dál ve svém experimentu a ukažme českým posluchačům polskou knihu, poměrně tlustou, jejíž stránky budou hustě popsány zleva doprava – většina posluchačů řekne, aniž by se dívala dovnitř, že je to zřejmě román... Nakonec mi dovolu, abych uvedl jeden polský citát:

*Precz z moich oczu!... Poslucham od razu
Precz z mego serca!... i serce poslucha.
Precz z mej pamięci!... nie tego rozkazu
Moja i Twoja pamięć nie poslucha.*

*Jak cień tym dłuższy, gdy padnie z daleka,
Tym szerzej koło żalobne roztoczy, –
Tak moja postać, im dalej ucieka,
Tym grubszym kirem twa pamięć pomroczy.*

*Na każdym miejscu i o każdej dobie,
Gdziem z tobą płakał, gdziem się z tobą bawił,
Wszędzie i zawsze będę ja przy tobie,
Bom wszędzie cząstkę mej duszy zostawił...*

Většina Čechů, včetně těch, kteří neumějí polsky, jistě řekne, že jde o báseň. „Uslyší“ to, i když se polsky ještě neučili. Proč? Protože vědí, že něco takového jako báseň existuje v každé kultuře a jsou s to poznat i v cizí řeči rozdíl mezi veršem a prózou.

Vraťme se však k citované učebnici. Úvodní věta první přednášky o polské literatuře by mohla mít téměř stejné znění: Literatura v národním jazyce vystupuje na jeviště polských kulturních dějin na přelomu 14. a 15. století...

V této větě přídavné jméno polská vystřídalo adjektivum česká a přelom 13. a 14. století se nám posunul k přelomu 14. a 15. století, což odpovídá historické realitě: česká literatura v národním jazyce je starší než ta polská zhruba o půldruhého století a má předchozí tradici, která literatuře polské schází, právě kvůli tomuto opoždění.

Co je tedy onou mlčky předpokládanou základnou takové přednášky? Je to zaprvé předpoklad, že víme, co je to národní literatura jako literatura v národním jazyce. Dále také víme, že v okruhu evropské kultury tvoří vzor národní literatury řecká literatura a z této tradice vycházejí dodnes platné představy o tom, co je to literární žánr, ale i fakt, že tuto starožitnou tradici později zprostředkovala latinská literatura, s níž se snoubila tradice judaismu institucionálním prostřednictvím křesťanských církví. Dalším předpokladem je také znalost faktu, že všechny evropské literatury měly svoji předchozí tradici, na Západě latinskou, na Východě řecko-staroslovanskou.

Úvodní přednáška o polské literatuře by měla začít zařazením literatury v národním jazyce do evropských souvislostí, což by českým posluchačům pomohlo uvědomit si, že literatura polská a česká spadají do stejné evropské kulturní tradice.

První, úvodní přednáška o polské literatuře, respektive první věty dějin polské literatury pro Čechy by proto měly začínat přibližně takto:

Polská literatura je národní literatura evropská. Patří do kulturní oblasti, jež vyrůstá z judeo-křesťanské tradice spolu s dědictvím řecké a římské antiky. Nejdůležitější knihou je tu *Bible*, která tvoří axiologický kánon, je posvátnou knihou dvou velkých monoteistických náboženství (*Starý zákon*) a také sbírkou fabulí, obrazů, motivů či postav a vytváří základní stylistický vzor. S touto tradicí se snoubí řecká a římská mytologie, která má analogickou funkci. Pro tento kulturní okruh má stěžejní význam řecký odkaz, a to nejen vzhledem k tomu, že obsahuje základní estetické kategorie a literární vzorce, rodové, žánrové a stylistické normy, ale i proto, že řecká literatura je nejen jakýmsi archetypem národní literatury, nýbrž také pramenem univerzální filozofie a modelem občanské společnosti ve spojení s římskou ideou státu, zosobněnou v římském právu a střídáním císařství a republiky.

Ve středověku a na začátku novověku zprostředkovávala tyto hodnoty univerzální latina a instituce katolické církve, nezávisle na své hieratické struktuře. Podílely se na tom i křesťanské církve reformované, evropský fenomén novověku, jehož významnou předehrou bylo v Čechách husitské hnutí, působící i na kulturní vývoj Polska.

Dynamiku historického a kulturního vývoje Evropy vytvářelo od středověku rozdělení císařství na Západní a Východní (476), z něhož se zrodil dualismus Říma a Byzance, který vyústil o několik století později v rozluku obou církví závislých na těchto centrech (1054). Důsledkem bylo rozdělení na katolickou a pravoslavnou církev, platné dodnes.

Na tomto pomezí dvou kultur žijí více než tisíc let Slované. Sřet těchto dvou směrů znamenal počátky české státnosti v 9. století (mise Cyrila a Metoděje), jež byla poté jednoznačně spojena s kulturou Západu. Pro vývoj Polska ovšem tato nejstarší tradice neměla takový význam. Rozdíl je v tom, že kontakt s východní tradicí je zakotven v počátcích české

kultury, ovšem pro polskou kulturu je důležité pozdější sousedství polsko-litevského soustátí s ruskou říší, která byla nositelem této východní kulturní tradice řecko-byzantské.

Na evropské kultuře se po dlouhá století podíleli i Židé, kteří se trvalým způsobem zapsali do dějin polské literatury v národním jazyce. Někteří z nich se stali skutečnými velmistry polské řeči.

Základním jazykem evropského kulturního okruhu byla po celá století latina jako vědecký, právní a literární jazyk a také liturgický jazyk katolické církve. Vládní formy moci vytvářel dynastický princip s primátem papeže jako krále králů (což symbolizovala tiara, trojitá koruna). Tento řád, narušený francouzskou revolucí (1789) a postupně ustupující, byl definitivně opuštěn po první světové válce (1918), když místo království z boží milosti vznikla republika z vůle lidu, což bylo pro prvního prezidenta a zakladatele Československa Tomáše Garriguea Masaryka podstatou světové revoluce.

Takto by snad mohla vypadat úvodní část první přednášky o polské literatuře.

Hlavní část, její jádro, by mělo vycházet z předpokladu, že literární dějiny nejen vnáší do výkladu národní literatury určitý řád, nýbrž jsou také nejlepším úvodem ke kulturní propeutice, jak o tom před léty psal Kazimierz Wyka, a že literárněhistorická periodizace je v podstatě jakousi literární historií v kostce (což opakovaně tvrdil Janusz Sławiński). K tomu ovšem musíme nutně připočítat, že tento první průřez polskou literaturou musí vycházet ze stavu českých překladů polské literatury, že musí vzít v potaz to, jaké postavení má polská literatura v kulturním povědomí Čechů, i to, jak se v průběhu dějin vytvářel dobový kánon polské literatury.

Zmínili jsme se již, že česká literatura v národním jazyce je starší než literatura polská, takže by se mělo zdůraznit, že český jazyk a česká literatura silně ovlivnily počátky polské literatury, že českým prostřednictvím pronikaly do Polska i vlivy latinské a německé tradice. V tomto místě by mohl následovat citát ze spisu Łukasze Górnického *Dworzanin polski*, jenž je svědectvím toho, jakou prestiž měla čeština v Polsku ještě v 16. století:

„(...) a czasem drugi, chocia nie będzie w Czechach, jedno iż granicę Śląską przejedzie, to już inaczej nie będzie chciał mówić, jedno po czesku, a czeszczyzna wie to Bóg jaka będzie. A jeśli mu rzeczesz, żeby swym językiem mówił, to powieda, iż zapomniał, albo że mu się przyrodzony język prawdziwie gruby widzi, czego dowodząc, wyrwie jakie staropolskie z Bogarodzice słowo, a s czeskim jakim gładkim słówkiem na sztych je wysadzi, aby swego języka grubość, a obcego piękność pokazał. Na koniec i s tym na plac wyjedzie, że niemal każdy w polskim języku wymowca czeskich słów miasto polskich używa, jakoby to było naschwał dobrze.“

Mimochodem, tento výrok Łukasze Górnického citoval Josef Jungmann v době českého národního obrození, aby tím hájil své úsilí o znovuuvedení češtiny do národního a společenského života.

Polská literatura se postavila po bok jiných evropských literatur již ve středověku a od té doby se – stejně jako literatura česká – podílela na celoevropském literárním procesu. Literatura česká však svůj první rozkvět zaznamenala již ve 14. století, zatímco polská literatura své první apogeuum prožívá teprve v 16. století, v době renesance.

Českému posluchači můžeme snadno ukázat, v čem spočíval rozvoj polské renesanční literatury, když mu připomeneme, že o prudkém rozvoji české literatury 14. století nejlépe vypovídá žánrová rozmanitost české literární produkce té doby. Totéž lze ukázat i na příkladu polské literatury doby renesance, a to dokonce na příkladu tvůrce a básníka z největších – Jana Kochanowského.

Básnická tvorba Jana Kochanowského nám názorně ukazuje, že národní literatura vzniká tehdy, když se postaví po bok jiných národních literatur. Ve starší tradici se sice hovoří o Mikołaji Rejovi jako o otci polské literatury, pravdou však je – na což upozornil ruský slavista Ilja Goleniščev-Kutuzov –, že literaturu v národním jazyce, schopnou uspokojit estetické požadavky tehdejších vzdělanců, tvoří teprve Kochanowski, a to tím, že do polštiny uvádí literární vzorce cizí, jež čerpal z obecné pokladnice evropské kultury, jak o tom psal ve 20. století Adam Ważyk:

Gdzie sosna wielka

Quo pinus ingens albaque populus
Horacy

*Gdzie sosna wielka i biała topól,
gdzie świszczy w uszach wiatr nadwiślański,
tam w młodość wczesną zapadł jak w topiel
wiersz horacjański.*

*I trwał, jak niegdyś, na dnie stuleci,
i po dwudziestu latach mnie dościgl:
stoi przedziwna topola, świeci
sosna trwałości.*

*On przeżył dom mój, w godzinę trudną
przekroczył śmierć i nienawiść pojął,
to on mnie wywiódł za rzekę siódmą
i pamięć moją,*

*zanim obnażył w lacińskiej sośnie
i dał w antycznej dojrzyć topoli
rzecz nadwiślańską, co trwa i rośnie –
i trwa, i boli...*

Kochanowski tedy v polštině realizoval lyrické vzorce Horatiovy, napsal první antické drama (*Odprawa posłów greckich*), jeho *Treny* jsou prvním polským veledílem, jehož vzorem byla tradice konsolační poezie... O tom, jaký byl záběr – žánrový a tematický – básnické tvorby Jana Kochanowského, výmluvně svědčí kontrast velké náboženské poezie a renesanční frašky.

Hlubokým básnickým ponorem se vyznačuje následující náboženský hymnus:

*Czego chcesz od nas, Panie, za Twe hojne dary?
Czego za dobrodziejstwa, którym nie masz miary?
Kościół Cię nie ogarnie, wszędy pełno Ciebie:
I w otchłaniach, i w morzu, na ziemi, na niebie.*

Na druhé straně se ke slovu hlásí i fraška rozpustilého dvořana na krakovském královském dvoře:

*Nasz dobry doktor spać się od nas bierze,
Ani chce z nami doczekać wieczerze;
Dajcie mu pokój, najdziem go w pościeli,
A sami przedsię bywajmy weseli.
Już po wieczerzy, póđźmy do Hiszpana;
Ba, wierę póđźmy, ale nie bez dzbana.
Puszczaj doktorze towarzyszu miły!
Doktor nie puścił, ale drzwi puściły.
Jedna nie wadzi, dajci Boże zdrowie.
By jeno jedna, doktor na to powie.
Od jednej przyszło aż więc do dziewiąci,
A doktorowi mózg się we łbie mąci.
Trudny (powiada) mój rząd z temi pany,
Szedłem spać trzeźwo, a wstanę pijany.*

O tom, že polská literatura jakožto národní literatura dosáhla vysoké úrovně, věděl již Komenský, když psal:

Celebris Polonorum poeta Cochranovius, ut linguam Polonam Latinae ostenderet per omnia respondere, parallele reddidit Virgilium Polonicae non ad verbum duntaxat, sed et verborum eadem serie perpetuo: non tamen metro (cuius Polonica lingua, accentu carens, capax non est) sed prosa sensu tamen ubique claro. At Bohemica lingua svaviter accentibus verba sua varians, addere metrum idonea est pari prorsus elegantia. Exempli gratia.

Českému posluchači první přednášky o polské literatuře bych chtěl ukázat, že oproti českému čtenáři, který většinou nečte starší českou literaturu s estetickým zaměřením, na Poláka esteticky působí jak renesanční poezie Kochanowského, tak i raně barokní poezie Mikołaje Sępa-Szarzyńskiego:

SONET V

O nietrwalej miłości rzeczy świata tego

*I nie miłować ciężko, i miłować
Nędzna pociecha, gdy żądzą zwiedzione
Myśli cukrują nazbyt rzeczy one,
Które i mienić, i muszą się psować.*

*Komu tak będzie dostatkem smakować
Złoto, sceptr, sława, rozkosz i stworzone
Piękne oblicze, by tym nasycone
I mógł mieć serce, i trwóg się warować?*

*Miłość jest własny bieg bycia naszego,
Ale z żywiołów utworzone ciało
To chwalcę, co zna początku równego,
Zawodzi duszę, której wszystko mało,*

*Gdy Ciebie, wiecznej i prawej piękności
Samej nie widzi, celu swej miłości.*

Vztah Poláka k barokní kultuře není poznamenán sporem, jenž je v české kulturní tradici součástí sporu o smysl českých dějin. Polská barokní konceptualistická poezie je nadále poezií čtivou; paměti Jana Chryzostoma Paska, polského šlechtice-Sarmaty, jež se staly stylistickým vzorem pro Sienkiewiczovy historické romány, si Polák přečte i dnes a nebude mu v tom vadit polština 17. století. Atraktivní četbou je nadále lascivní barokní poezie i milostná korespondence polského krále Jana III. Sobieského, jež psal kolem roku 1667 své francouzské ženě – Marysieńce:

„Myśląc o Tobie zdarza się często, że sztyldwach czyni tę rzecz, która nie jest dobra dla jego zdrowia [...], a co gorsza grzeszna.“

Smysl těchto vpravdě hříšných myšlenek krále, vítěze od Vídně, je samozřejmý, když si uvědomíme, že „sztyldwach“ je voják, který stojí na vartě.

Ve srovnání s českou literaturou se polská literatura začleňuje do evropského kontextu později, ale má větší kontinuitu. Dodnes zpíváme ve vánoční době starou koledu, jejíž první sloka, plná vznešených protikladů, je nejen příkladem monumentální barokní poetiky a teologické hloubky, nýbrž také jednou z nejsilnějších slok, které polská poezie zná:

*Bóg – się rodzi, moc – truchleje,
Pan niebiosów – obnażony;
Ogień – krzepnie, blask – ciemnieje,
Ma granice – nieskończony.
Wzgardzony – okryty chwałą,
Śmiertelny – Król nad wiekami;
A Słowo – Ciałem się stało
i mieszkało między nami.*

Patos této koledy doprovází i její melodie, jež byla původně korunovační polonézou krále Vladislava IV.

Uvedené příklady ukazují, že v polské literatuře nenajdeme onen zlom, který je typický pro české rozlišení starší literatury a literatury novodobé, jejíž základy tvoří české národní obrození.

V této nové době se polská literatura podílí na českém národním obrození, což nám dává příležitost odvolat se na profesora Mariana Szyjkowského, který tomuto tématu věnoval své celoživotní dílo a jehož povolání na katedru polské literatury na Univerzitě Karlově v roce 1923 mělo stěžejní význam pro vývoj české polonistiky.

Mezi prameny českého národního obrození bývá uváděna ideologie polského osvícenství a polská literatura doby romantismu. Podle mého názoru je třeba zdůraznit i podíl polské osvícenské klasiky na Jungmannův program národní klasičnosti a domnívám se, že české studenty, posluchače první přednášky o polské literatuře, by o tom názorně přesvědčilo srovnání básně, kterou v českých učebnicích najdeme jako originál Antonína Jaroslava Puchmajera, ve skutečnosti se však jedná o překlad (dokonce až otrocký překlad) básně Ignacyho Krasického:

Lew pokorny

*Źle zmyślać, źle i prawdę mówić w pańskim dworze,
Lew, chcąc wszystkich przeświadczyć o swojej pokorze,
Kazał się jawnie ganić. Rzekł lis: „Jesteś winny,
Boś zbyt dobry, zbyt laskaw, zbytnie dobroczynny”.
Owca widząc, że kontent, gdy liszka ganiła,
Rzekła: „Okrutnyś, żarłok, tyran.” – Już nie żyła.*

Pokorný lev

*Není dobře mluvití pravdu v panském dvoře.
Lev zvířata přesvědčit chtěl o své pokoře,
kázal se zjevně hanit. Liška dí: Tys vinný,
neb jsi velmi laskavý, krotký, dobročinný.
Ovce, vidouc ticho lva, když liška hanila,
Řekla: Ty jsi ukrutník, tyran, – už nežila.*

Zmínka o Krasickém nám dává příležitost také k tomu, abychom se zmínili i o druhém velkém polonistovi, o profesoru Krejčím, autorovi rozsáhlé studie o slovanské heroikomicce.

*W czas zmartwychwstania
W czas zmartwychwstania Boża moc
Trafi na opór nagłych zdarzeń.
Nie wszystko stanie się w tę noc
Według niebieskich wyobrażeń.*

*Są takie gardła, których zew
Umilkł w mogile – bezpowrotnie.
Jest taka krew – przelana krew,
Której nie przelał nikt – dwukrotnie.*

*Jest takie próchno, co już dość
Zaznało zgrozy w swym konaniu!
Jest taka dumna w ziemi kość,
Co się sprzeciwi – zmartwychwstaniu!*

*I cóż, że surma w niebie gra.
By nowym bytem – świat odurzyć?
Nie każdy śmiech się zbudzić da!
Nie każda ła się da powtórzyć!*

Robotnik z Radomia

*Nie wiem, co to poezja,
nie wiem po co i na co,
wiem, że czasami ludzie
czytają wiersze i płaczą,*

*a potem sami piszą,
mozolnie i nieudolnie,
by od dławiącej ciszy
łkające serce uwolnić.*

*A kiedy synka stracił
pewien robociarz z Radomia,
o wierszu pomyślał z płaczem
i list napisał do mnie:*

*„Chłopczyk był śliczny jak róża,
dobre, kochane dziecko...
wierszyk niech będzie nieduży,
nie religijny – świecki...”*

*Nie wiem, co to poezja,
jest w niej coś z laski Mojżesza:
Strumień dobiedzie ze skały,
umie zabijać i wskrzeszać.*

První přednáška o polské literatuře by měla prezentovat také současnou polskou literaturu, literaturu nejnovější, tvorbu po roce 1989. V tomto roce uplyne od tohoto mezníku již čtvrt století. V české literatuře představuje toto datum zlom mnohem mohutnější než v literatuře polské. Některé rysy jsou tu společné, kupříkladu splynutí tří „oběhů“ (literatury oficiální, samizdatu a tvorby v exilu), přestavba literárního života či transformace knižního trhu.

Toto téma bych si však rád ponechal až na druhou přednášku o polské literatuře a – upřímně řečeno – rád bych je předal svým mladším kolegům.

1. TRADICE A PERSPEKTIVY PRAŽSKÉ POLONISTIKY

Profesor Marian Szykowski oczami historyka (Z rozważań nad przyszłą biografią twórcy czeskiej polonistyki uniwersyteckiej)¹

Roman Baron

Niedawno ukazała się publikacja, której autorki nadały dwujęzyczny i zarazem wiele mówiący tytuł *90 let pražské polonistiky – dějiny a současnost. 90 lat praskiej polonistiky – historia i współczesność*. Nawiązano w ten sposób do tradycji poprzednich książkowych publikacji rocznicowych polonistyki na Uniwersytecie Karola w Pradze, które razem wzięte – co znamienne – cechuje jednak raczej nieregularność oraz włączanie w kontekst studiów slawistycznych tegoż uniwersytetu.² Pierwszą próbę syntetycznego spojrzenia wyłącznie na dzieje praskiej polonistyki instytucjonalnej podjął badacz najbardziej wówczas do tego powołany, czyli Karel Krejčí (1904–1979).³ Przy okazji jubileuszu 600-lecia powstania Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, śladem Krejčego podążył Luboš Řeháček (1929–1996).⁴ Dopiero półwiecze praskiej polonistyki skłoniło ówczesne kierownictwo Katedry Slawistyki Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Karola do wydania samodzielnego tomu, który pod redakcją Theodora Bešty (1920–1996) ujrzał światło dzienne... cztery lata po samym jubileuszu.⁵ Pamiętajmy jednak, że chodziło o lata tzw. normalizacji, które jak wiadomo nie należały do łatwych – także w dziejach nauki czechosłowackiej. Problemy te nie ominęły praskiej polonistyki, znajdującej się w ideologicznym uścisku uosabianym przez kierownika Katedry Slawistyki Jana Petra (1931–1989).⁶ Na kolejny jubileuszowy tom polonistyczny *sensu stricto* przyszło poczekać aż trzy dekady.⁷ Warto wspomnieć również o publikacji upamiętniającej 80-lecie całej czeskiej polonistyki, a zatem uwzględniającej także polonistykę na Morawach – w Brnie, Ołomuńcu, Ostrawie – czy we wschodnich Czechach (Hradec Králové).⁸ Właśnie

1 Praca dofinansowana ze środków na długookresowy koncepcyjny rozwój organizacji badawczej RVO: 67985963.

2 Por. Wybrana bibliografia dotycząca historii praskiej polonistyki w latach 1923–2013. In: Benešová, M. – Rusin Dybalska, R. – Zakopalová, L.: *90 let pražské polonistiky – dějiny a současnost. 90 lat praskiej polonistiky – historia i współczesność*. Praha 2013, s. 176–177.

3 Krejčí, K.: *Tricetiletí polonistických studií na Karlově universitě*. Slovanský přehled, r. 39, 1953, nr 9, s. 285–286.

4 Řeháček, L.: *Přehled dějin české polonistiky na Karlově universitě v Praze*. Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis, r. 5, 1964, nr 1–2, s. 233–249.

5 *Práce z dějin slavistiky IV. Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*. Ed. T. Bešta. Praha 1977.

6 Benešová, M. – Rusin Dybalska, R. – Zakopalová, L.: op. cit., s. 115–119.

7 *Práce z dějin slavistiky XIX. Kolokvium k 80. výročí polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*. Eds. R. Dybalska – A. Paják. Praha 2005.

8 *80 let české polonistiky (obraz Celostátního fóra polonistů u příležitosti 80 let české polonistiky a 50. výročí básníků K. I. Galczyńskiego a Tuwima)*. Ed. L. Štěpán. Brno 2004.

w tym tomie, jak również w odrębnym studium opublikowanym w czasopiśmie „Slavia“, ukazały się najwartościowsze teksty analizujące dokonania czeskiej polonistyki literackiej minionego okresu.⁹ Dodajmy, iż nie brakowało ani wcześniej, ani później opracowań pióra pojedynczych badaczy na ten temat, lecz dotyczyły one na ogół przede wszystkim okresu powojennego.¹⁰

Aczkolwiek w żadnej ze wspomnianych powyżej jubileuszowych publikacji książkowych nie mogło zabraknąć odwołań do postaci i dorobku profesora Mariana Szyjkowskiego (1883–1952), w ostatniej z nich uczyniono to jak dotąd najpełniej czy najdobitniej. Świadczy o tym już chociażby symbolika samej okładki, gdzie nazwisko Szyjkowskiego pojawia się – oprócz nazwisk trzech autorek dzieła – jako jedyne i na dodatek centralnie umieszczone. Ponadto tekst znajdujący się na tylnej stronie okładki rozpoczyna się od zdania: „13. října 1923 pronesl profesor Marian Szyjkowski inaugurační přednášku, která zahájila dnes již devadesátiletou tradici polonistických studií na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.“ To samo ogólnie rzecz biorąc dotyczy również słów wstępu, zarysu dziejów praskiej polonistyki, biogramów jej wybitnych przedstawicieli (Marian Szyjkowski, Karel Krejčí, Iza Šaunová, Otakar Bartoš, Jan Petr, Theodor Bešta, Luboš Řeháček), wywiadów z byłymi studentkami Vlastą Dvořáčkovą i Heleną Stachovą (pamiętającymi z autopsji profesora Szyjkowskiego), a także zakończenia oraz pierwszego aneksu – naturalnie wszystko w obu wersjach językowych (czeskiej i polskiej).¹¹ Zatem zarówno w świadomości obecnych przedstawicieli praskiej polonistyki, jak również w ich własnej prezentacji skierowanej na zewnątrz – w tej liczbie do pozostałych czeskich ośrodków polonistycznych, środowisk czeskich i polskich sławistów oraz humanistów zajmujących się szeroko rozumianymi czesko-polskimi związkami kulturalnymi w przeszłości i współczesności – niezmiernie ważne miejsce zajmuje sylwetka Mariana Szyjkowskiego, twórcy czeskiej polonistyki uniwersyteckiej.

Jak można by ocenić lub scharakteryzować dotychczasowy stan badań nad życiem i dziełem tego wybitnego polskiego polonisty, który swoje najbardziej twórcze lata pracy naukowej, dydaktycznej, publicystycznej i społeczno-kulturalnej związał z Pragą oraz jej najstarszą wszechnicą? Podstawowe dane biobibliograficzne zainteresowany czytelnik odnajdzie bez trudu w polskich i czeskich słownikach tematycznych.¹² W tym samym lub

-
- 9 Kardyni-Pelikánová, K.: Rycerze hermeneutyki i „ciemni wykładowcy” (Czeska polonistyka literacka: kierunki rozwoju, metodologie, gatunki historycznoliterackie ujęć literatury polskiej). In: *80 let české polonistiky*, op. cit., s. 13–36; eadem, *W osiemdziesięciolecie utworzenia Katedry Języka i Literatury Polskiej w Pradze. Zarys dziejów czeskiej polonistyki literackiej*. Slavia, r. 72, 2003/2004, nr 4, s. 421–444; eadem, *Od polonofilstwa do nauki o literaturze polskiej (Zarys dziejów czeskiej polonistyki literackiej)*. In: *Uwiedzeni przez polską literaturę. Czeska polonistyka literacka*. Warszawa 2003, s. 15–47.
- 10 Tytułem przykładu: Bartoš, O. – Dutkowski, J.: *Polonistyka czechosłowacka w okresie powojennego piętnastoletcia. Przegląd Humanistyczny*, r. 4, 1960, nr 6, s. 189–199; Damborský J.: *Polonistická studia ve filologických vědách v České republice*. In: *Česká polonistika a polská bohemistika. Polonistické studie v České republice a bohemistické studie v Polské republice v posledních třiceti letech. Historické a filologické obory*. Eds. M. Myška – R. Gładkiewicz. Praha 1995, s. 129–177; Kardyni-Pelikánová, K.: *Polonistyka czeska w latach 1945–1995. Pamiętnik Literacki*, Londyn 1996, s. 37–60; eadem, *O tradycjach, zadaniach i wyzwaniach czeskiej polonistyki literackiej*. In: Pospíšil, I. – Madecki, R. a kolektiv: *Česká polonistika: nové výzvy, nová témata*. Brno 2012, s. 25–36.
- 11 Por. Benešová, M. – Rusin Dybalska, R. – Zakopalová, L.: op. cit., s. 9–31, 53–55, 72–75, 79, 83–109, 134–137, 155–158, 163, 167.
- 12 *Słownik współczesnych pisarzy polskich*, t. III (R–Ż). Ed. E. Korzeniewska. Warszawa 1964, s. 312–318; *Československé práce o jazyce, dějinách a kultuře slovanských národů od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník*. Praha 1972, s. 442–443; *Słownik badaczy literatury polskiej*, t. V. Ed. J. Starnawski. Łódź 2002, s. 298–307. Aktualnie powstaje także hasło dla *Polskiego Słownika Biograficznego*.

zbliżonym celu może również sięgnąć po wybrane publikacje zbiorowe¹³ oraz zajrzeć do wspomnień napisanych przez ludzi należących do kręgu przyjaciół i uczniów autora *Polskiego romantyzmu w czeskim życiu duchowym*.¹⁴ Z opracowań szczegółowych na uwagę zasługują przede wszystkim prace Krystyny Kardyni-Pelikánovej stanowiące *par excellence* analizę dorobku naukowego Szyjkowskiego – ze szczególnym uwzględnieniem jego opus magnum *Polská účast v českém národním obrození* (t. I–VI); nie można też zapominać o zabiegach pani profesor Kardyni-Pelikánovej i jej męża mających na celu ratowanie przed zaginięciem i zniszczeniem nieopublikowanych dotąd studiów, pozostających w rękopisie. Z artykułu Franciszka Ziejki dowiadujemy się wiele na temat bogatej działalności publicystycznej Szyjkowskiego, której największy rozmach przypadł z przyczyn obiektywnych na lata międzywojnia. Wnikliwość oraz dążenie do przytaczania nowych faktów cechuje tekst Otakara Bartoša. Autor do opisu „czeskiej” części życiorysu polskiego literaturoznawcy jako pierwszy wykorzystał cenne źródło w postaci pierwszego tomu nieopublikowanych wspomnień Szyjkowskiego zatytułowanych *Lemiesz i lutnia*.¹⁵ Pod kierunkiem Bartoša powstała też (nieopublikowana) praca magisterska podejmująca problem czeskiej publicystyki Szyjkowskiego. Wartościowy jest zwłaszcza zebrany przez Renatę Švrčinovą materiał bibliograficzny.¹⁶ Prac w mniejszym lub większym stopniu dotyczących różnych spraw związanych z życiem i wielostronną działalnością kierownika pierwszej poza granicami Polski Katedry Języka i Literatury Polskiej jest naturalnie znacznie więcej, o czym warto również pamiętać.¹⁷

I tutaj powoli dochodzimy do dezyderatów badawczych. Jak wynika z przedstawionego powyżej skrótego przeglądu badań, dotychczas postać Szyjkowskiego przyciągała uwagę wyłącznie polonistów, co zresztą należy uznać za rzecz zupełnie oczywistą i zrozumiałą. Szykowski był bowiem już co najmniej od lat studenckich głęboko zainteresowany dziejami literatury i kultury ojczystej. Tę pasję nieustannie rozwijał – doskonaląc przy tym

-
- 13 Grabowski T. S.: Dorobek literacko-naukowy Mariana Szyjkowskiego. Polskie czterdziestolecie: 1912–1952 i Czeskie trzydziestolecie: 1922–1952. In: *Franku Wollmanovi k sedmdesátinám*. Ed. A. Závodský. Praha 1958, s. 328–358; *Litteraria humanitas VIII. Komparatistika, genealogie, translologie*. Krystyna Kardyni-Pelikánová. Brno 2000, s. 237–254; *Jestešmy głosem milionův. Dzieje krakowskiego wydawnictwa i concernu prasowego Ilustrowany Kurier Codzienny (1910–1939)*. Kraków 2005, s. 256.
- 14 Grabowski, T. S.: *M. S. Rocznik Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, r. 45, 1952, s. 114–117; idem, *Dzielo Mariana Szyjkowskiego*. Tygodnik Powszechny, 1953, nr 13 z 9 VIII, s. 2, 6; Krejčí, K.: *Nad uzavřeným vědeckým dilem Mariana Szyjkowského*. Slovesná věda, 1952, nr 1–2, s. 210–212; Vrtel-Wierczyński, S.: *M. S. Przegľad Zachodni*, 1952, s. 323–328; idem, *M. S. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk*, r. 17, 1955, s. 214–219; idem, *Marian Szykowski*. Pamiętnik Słowiański, r. 5, 1955, s. 175–179.
- 15 Z dotąd niewymienionych: Kardyni-Pelikánová, K.: Marian Szykowski (1883–1952). In: *Uwiedzeni przez polską literaturę*. Warszawa 2003, s. 257–275; eadem, Z inedit české literárněvědné polonistiky. In: *Litteraria humanitas VIII. Komparatistika, genealogie, translologie*. Krystyna Kardyni-Pelikánová. Brno 2000, s. 183–205; Ziejka, F.: *Publicystyka Mariana Szyjkowskiego*. Zeszyty Naukowe UJ, Prace Historycznoliterackie, z. 39, Kraków 1980, s. 181–193; Bartoš, O.: *K pražskému působení Mariana Szyjkowského*, Slavia, 1985, nr 3, s. 244–254.
- 16 Švrčinová, R.: *Vědecké a publicistické práce prof. Marjana Szyjkowského v československých časopisech (1923–1952)*, maszynopis nieopublikowanej pracy magisterskiej obronionej w Uniwersytecie Karola w 1985 r.
- 17 Przykładowo: Bylina, S. – Madany, E. – Jaroszewicz-Kleindienst, B. – Russocka, J.: *Stosunki literackie polsko-czeskie i polsko-słowackie 1890–1939*. Wrocław 1978, s. 51n., 78–81, 123–126, 204–210, 290n.; Doliwa, J.: *Polsko-československé kulturní vztahy v letech 1925–1934 v činnosti organizací polsko-československé vzájemnosti* (maszynopis nieopublikowanej pracy doktorskiej obronionej w Brnie w 1985 r.); Janaszek-Ivanicková, H.: *O współczesnej komparatystyce literackiej*. Warszawa 1989, s. 250n.; *Dějiny Univerzity Karlovy*, t. IV: 1918–1980. Eds. F. Kavka – J. Petrůň. Praha 1998, s. 142; *Slovanský ústav v Praze. 70 let činnosti*. Eds. E. Bláhová – J. Hloušková – E. Šlaufová – S. Wollman – M. Zelenka. Praha 2000; Paják, A.: Marian Szykowski a počátky pražské polonistiky. In: *Práce z dějin slavistiky XIX*, op. cit., s. 76–80; Ďurčanský, M.: *Marian Szykowski (1883–1952)*. Akademický bulletin, 2008, nr 12, s. 35.

warsztat badawczy – przez całe dalsze twórcze życie. Ze współczesnej perspektywy postrzegany jest przede wszystkim jako wybitny komparatysta, literaturoznawca, *spiritus movens* początkowych dziejów praskiej i w ogóle czeskiej polonistyki uniwersyteckiej (a zatem także jako nauczyciel akademicki, który potrafił skupić wokół siebie grono zdolnych i ambitnych uczniów, jak świadczy zwłaszcza nazwisko jego następcy Karela Krejčego).

Czy nie warto jednak równocześnie podejmować badań uwzględniających szerszy kontekst historyczno-polityczny, w którym przyszło Szyjkowskiemu żyć i pracować? Dotyczy to przede wszystkim ówczesnych stosunków polsko-czechosłowackich stanowiących z jednej strony tło, z drugiej zaś ramy wszelkiej jego działalności publicznej w obu krajach. Szykowski miał ugruntowany pogląd na sprawę stosunków między Polską i Czechosłowacją. Uważał, że w interesie obu państw leży ich daleko idąca współpraca, której nieodzownym warunkiem jest „unia kulturalna polsko-czeska“, by posłużyć się jego własnym sformułowaniem. Niemalże uczynił dla idei czesko-polskiego zbliżenia na polu kultury,¹⁸ posiadając ku temu zresztą znakomite predyspozycje (erudycja, świetne i lekkie pióro, szerokie kontakty w środowisku naukowym i teatralnym, charyzma, urok osobisty, zdolności oratorskie etc.).

Stosunkowo mało wiemy jeszcze o roli, jaką odegrał w życiu praskiej Polonii – zwłaszcza zaś w odniesieniu do członkostwa (a następnie manifestacyjnej rezygnacji z tegoż członkostwa) w Klubie Polskim, kształtowaniu się jego relacji z polskim przedstawicielstwem dyplomatycznym w Pradze i czechosłowackim w Warszawie, kontaktach z polskimi emigrantami politycznymi w Czechosłowacji w drugiej połowie lat trzydziestych (Wojciech Korfanty), udziale w polskim i czeskim ruchu oporu podczas II wojny światowej, środowisku najbliższych przyjaciół, współpracowników i członków rodziny, które go na co dzień współkształtowało w rodzinnym Lwowie (1883–1911), potem w Krakowie (1911–1923), a na koniec w Pradze (1923–1952), by ograniczyć się tylko do wymienienia niektórych zagadnień zasługujących na dalszą uwagę badaczy.¹⁹

Znacznie trudniejsze, ale tym bardziej istotne i nieodzowne jest podejmowanie dalszych badań nad ówczesnym polskim i czeskim dyskursem tożsamościowym, sporami o tożsamość kulturową nowo powstałych państw, dyskusją polsko-czeską o istnieniu literatur słowiańskich i ich odrębności od literatur Zachodu. Wzorce podmiotowości społecznej, poszukiwana „opowieść jednocząca” były zdecydowanie różne w społeczeństwie polskim i czeskim/czechosłowackim. Inne były także koncepcje sposobów badań literackich; można nawet mówić o odmiennych paradygmatach tych badań, przy czym Szykowski przyjął za własną metodę badawczą komparatystyki francuskiej (wpływy, zapożyczenia, zależności, konteksty, oddziaływania etc.), łączoną z osobą „papieża” światowej komparatystyki Paula Van Tieghema; natomiast czescy literaturoznawcy znajdowali się pod wpływem strukturalizmu, koncentrując się na samym dziele literackim, a nie jak Szykowski na badaniach bilateralnych. Odmienny był wreszcie stosunek obu kultur narodowych do kultury plebejskiej, której Szykowski

---

18 Zob. Baron, R.: *Spełniona misja. Prof. Marian Szykowski a „wzajemność” polsko-czeska*. In: *Na obrzeżach polityki*, cz. 9. Ed. M. Kosman. Poznań 2013, s. 29–57; idem, *Prof. Marian Szykowski a czesko-polską wzajemność I (1921–1939)*. Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity, řada společenských věd, r. 27, 2013, nr 1, s. 79–90.

19 Por. Doliwa, J.: *Polský klub v Praze – historický náčrt*. In: *Klub Polski w Pradze*. Czeski Cieszyń 1992; Baron, R.: *Ambasadorowie wzajemnego zrozumienia*. Toruń 2013, s. 190n.; Lewandowski, J. F.: *Wojciech Korfanty*. Warszawa 2013, s. 151, 194; Literární archiv Památníku národního písemnictví (Praha), pozůstalost Karla Krejčího – pozůstalost Izy Šaunové, M. Szykowski, *Polska mafia w Pradze*.

poświęcił również немало uwagi (*Władysław Ludwik Anczyc*, Kraków 1908; scenariusz do filmu *Cham* z 1931 r.).²⁰

Na zakończenie niniejszych rozważań przy okazji jubileuszu 90-lecia praskiej polonistyki przyjdzie mi powtórzyć nadal aktualny apel sprzed ponad trzydziestu lat, wypowiedziany przez wówczas przyszłego a obecnie już byłego rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, skąd nie przypadkiem powołany został na Uniwersytet Karola w Pradze pewien znany polonista średniego pokolenia i kustosz Biblioteki Jagiellońskiej: „Marian Szyjkowski (...) nie doczekał się do dzisiaj portretu, na jaki zasługuje. Człowiek, który przez blisko czterdzieści lat zarzucał polską i czeską publiczność książkami, rozprawami, felietonami, który przez 30 lat głosił niezmiennie ideę zbliżenia kulturalnego polsko-czeskiego, nie może pójść w zapomnienie. Obowiązkiem też przede wszystkim nauki polskiej jest przypomnienie jego sylwetki.”²¹

Aneks: biogram Mariana Szyjkowskiego (1883–1952)

W 1923 roku objął kierownictwo nowo utworzonej wówczas Katedry Języka i Literatury Polskiej na Uniwersytecie Karola w Pradze. Stał zatem u samych początków czechosłowackiej polonistyki instytucjonalnej, którą następnie przez blisko trzydzieści lat współtworzył. Jako wybitny polski literaturoznawca – w okresie praskim zaś szczególnie badacz polskiego udziału w czeskim odrodzeniu narodowym i polskiego romantyzmu w czeskim życiu duchowym – oraz ceniony i lubiany nauczyciel akademicki pozostawił po sobie niezmiernie bogaty dorobek naukowy i liczne grono uzdolnionych uczniów. Jego świat nie kończył się jednak na pracy naukowej i dydaktycznej. Będąc świetnym organizatorem, mówcą, znawcą polskiego dramatu i miłośnikiem ruchu teatralnego czy też aktywnym współpracownikiem wielu – zwłaszcza polskich – tytułów prasowych, oddziaływał na znacznie szersze kręgi polskiego i czeskiego społeczeństwa okresu międzywojnia. Od chwili kiedy objął katedrę polonistyki w Pradze, swe życie poświęcił służbie idei polsko-czeskiego zbliżenia kulturalnego.

Marian Szyjkowski urodził się 15 grudnia 1883 r. we Lwowie. Jego rodzicami byli Władysław (właściciel drukarni) i Zofia (z domu Kieres). Rodzinne miasto było także miejscem jego edukacji – od podstawowej po uniwersytecką. Po studiach polonistyki i romanistyki został w 1906 r. doktorem filozofii (nie do końca jest wyjaśniona sprawa jego studiów w Szwajcarii). Niebawem zmienił stan cywilny, żeniąc się z Wandą Lewicką. Ich córka Krystyna Ankwicz (1907–1985) wybrała w dorosłym życiu zawód aktorski (Ankwicz to jej pseudonim artystyczny). W 1911 r. trzyosobowa rodzina przeprowadziła się do Krakowa. Szyjkowski zawodowo związał się z biblioteką Uniwersytetu Jagiellońskiego. W 1914 r. uzyskał habilitację z zakresu historii literatury, pięć lat później nadano mu tytuł profesora nadzwyczajnego UJ. Od roku 1920 był ponadto członkiem korespondentem Polskiej Akademii Umiejętności. W nowo założonym Teatrze Bagatela został kierownikiem literackim, redagował dwutygodnik „Maski”, pod pseudonimem Waleriana Emskiego publikował na łamach

20 Krejčí, K.: Založení stolice polského jazyka a literatury na Karlově univerzitě v Praze. In: *Práce z dějin slavistiky IV. Padesát let polonistiky na Univerzitě Karlově v Praze*, s. 23–24; Kardyni-Pelikánová, K.: *Uwiedzeni przez polską literaturę*, op. cit., s. 259; eadem, *Poklosie komparatysty*. Brno 2007, s. 207n.; Janaszek-Ivaničková, H.: *O współczesnej komparatystyce literackiej*, op. cit., s. 18n.

21 Ziejka, F.: *Publicystyka Mariana Szyjkowskiego*, op. cit., s. 181.

„Ilustrowanego Kuriera Codziennego” oraz pełnił funkcję prezesa krakowskiego Związku Literatów Polskich. Będąc tak mocno i wielostronnie związany z Krakowem oraz z polskim życiem naukowym i kulturalnym w ogóle, nie bez wahania i dłuższego namysłu przyjął propozycję przedstawicieli Uniwersytetu Karola w Pradze (w osobach profesora slawistyki M. Murki i profesora językoznawstwa indoeuropejskiego O. Hujera) objęcia katedry polonistyki na tym najstarszym i najbardziej prestiżowym czeskim uniwersytecie.

Aczkolwiek chętnie i stosunkowo często przyjeżdżał do Polski – zarówno w celach rodzinnych (żona z córką oraz matka zostały w kraju), jak i naukowych czy też w związku z szeroko zakrojoną działalnością społeczno-oświatową – miejscem jego stałego pobytu była odtąd czechosłowacka stolica, czyli Praga. Kiedy stosunki polsko-czechosłowackie znalazły się w impasie na skutek konfliktu granicznego o Zaolzie, postanowił wrócić do ojczyzny. Jednak wybuch II wojny światowej pokrzyżował te plany, udaremniając również zamiar objęcia nowo utworzonej Katedry Zachodniosłowiańskiej na Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie funkcję rektora pełnił przed wojną jego przyjaciel Tadeusz Lehr-Spławiński.

Lata okupacji niemieckiej Szykowski spędził w Pradze. Na skutek polityki hitlerowskiej wobec szkolnictwa czeskiego, której przejawem było m.in. zamknięcie czeskich uniwersytetów i uczelni wyższych, już w listopadzie 1939 r. został pozbawiony możliwości kontynuowania pracy naukowej i dydaktycznej. Czasu jednak nie marnował nawet w tych niesprzyjających wszelkiej działalności twórczej okolicznościach. Pisał szczegółowe i wielowątkowe wspomnienia oraz kolejne tomy swego opus magnum, czyli obszernej monografii poświęconej udziałowi polskiej kultury, a zwłaszcza literatury, w czeskim odrodzeniu narodowym oraz polskiego romantyzmu w czeskim życiu duchowym, jak zatytułował syntezę polską niewydanych trzech tomów). Na miarę swoich możliwości oraz kontaktów, jakie posiadał w czeskim środowisku, uczestniczył również w miejscowym ruchu oporu.

Zaraz po wojnie wrócił na Uniwersytet Karola. W 1946 r. po raz drugi się ożenił. Jego żoną została Kateřina Štěpánová. Nadzieja na ponowne ułożenie życia rodzinnego i naukowego nie trwała zbyt długo. Symptomatyczne było już niedopuszczenie w 1949 r. do druku czeskiego przekładu monografii pt. *Adam Mickiewicz w Czechach* (pierwsza z trzech monografii wielkich polskich romantyków obejmująca recepcję czeską aż do ówczesnej współczesności). Mocno ograniczone zostały również możliwości wyjazdów do Polski, tak przecież ważnych i cennych dla polskiego uczonego za granicą, a tym bardziej dla polonisty. Mimo to pozostawał aktywnym. Utrzymywał żywe kontakty z dyrektorem Instytutu Zachodniego w Poznaniu Zygmuntem Wojciechowskim (Instytut Zachodni wydał syntezę Szykowskiego pt. *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*, został członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk), ale także z wrocławskim Ossolineum, z popularnym wydawnictwem warszawskim Wiedza Powszechna, w którym ukazała się mała monografia Machy i dziejów czeskiego odrodzenia).

Nie można wykluczyć negatywnego wpływu niesprzyjających okoliczności (niemożność wydania trzech ostatnich tomów, utrudnienia w osobistych kontaktach ze środowiskiem polskich uczonych) na stan zdrowia Szykowskiego, które gwałtownie zaczęło się pogarszać. Po ciężkiej i długotrwałej chorobie profesor Marian Szykowski zmarł w jednym z praskich szpitali (21 września 1952 r.). Spoczął na czeskiej ziemi. Na praski cmentarz na Malvazinkách przyszło pożegnać zmarłego grono najbliższych mu osób. Krąg ten obejmował przede wszystkim byłych studentów praskiej polonistyki, spośród których niektórzy – jak Karel Krejčí, Iza Šaunová, Julius Heidenreich (Dolanský) czy Otakar Bartoš – zostali współpracownikami Szykowskiego. Nie zabrakło też przedstawicieli czeskich towarzystw polonofilskich (np.

Klubu Polsko-Czechosłowackiego w Ostrawie), praskiej Polonii (Klub Polski w Pradze) czy Instytutu Słowiańskiego, którego Szyjkowski był długoletnim członkiem.

Szyjkowski będąc jeszcze studentem debiutował na łamach „Biblioteki Warszawskiej” artykułem pt. *Calderon i Słowacki* (1905). Habilitację uzyskał na podstawie monografii *Myśl Jana Jakuba Rosseau w Polsce w XVIII wieku*, Kraków 1913. Do najważniejszych opublikowanych prac w języku czeskim i polskim należą ponadto: *Polská účast v českém národním obrození*, t. I–III, Praha 1931–1946; *Polski romantyzm w czeskim życiu duchowym*, Poznań 1947; *Polskie peregrynacje do Pragi i Karlowych Warów. Od Augusta Mocnego do Adama Mickiewicza*, Bydgoszcz 1936. W rękopisie pozostały obszerne tomy głównego dzieła autora o polskiej partycypacji w czeskim życiu literacko-kulturalnym, czyli t. IV: *Adam Mickiewicz v české literární tvorbě* (w korekcie stronicowej, skład rozrzucony), t. V: *Juliusz Słowacki w Czechach*, t. VI: *Zikmund Krasínski v české literatuře*. Publicystyka skupiona zwłaszcza na zagadnieniach polsko-czeskich obejmowała szeroki wachlarz takich pism polskich jak krakowski „Ilustrowany Kurier Codzienny”, „Dziennik Polski” i „Kurier Literacko-Naukowy”, „Kurier Warszawski”, „Kurier Poznański”, łódzka „Epoka”, krakowsko-warszawski „Przegląd Współczesny”, warszawski „Przegląd Literacki”, poznańska „Slavia Occidentalis”, lwowski „Pamiętnik Literacki”, katowicka „Polonia”, poznańska „Tęcza”, czeskich pism jak „Slavia”, „Národní listy”, „Slovanský přehled” czy niemieckojęzycznych wydawanych w Pradze jak „Slavische Rundschau” i „Prager Presse”. Szyjkowski był również autorem scenariusza do filmu *Cham* (1931), czym w pewien sposób nawiązał do wcześniejszych zainteresowań i własnej monografii na temat Ludwika Anczyca jako twórcy sztuk dla ludu, teatru ludowego. W filmie wystąpiła jego córka Krystyna Ankwicz (zagrała drugą z głównych postaci, czyli Franję). Dał się także poznać jako tłumacz, przekładając poetycką parafrazę czterech legend staroindyjskich pt. *Dusza kobiety* autorstwa czeskiego pisarza Jaromíra Rašína.

Marian Szyjkowski swym życiem, postawą i działalnością zapisał się w sposób trwały w dziejach polskiej humanistyki, a zwłaszcza czeskiej polonistyki, polskiego życia społeczno-kulturalnego w międzywojennej Pradze i w ogóle Czechosłowacji (z jego inicjatywy np. powstało i funkcjonowało tzw. polskie okno w Pradze oraz rozwijało swoją działalność Akademickie Koło Przyjaciół Polski), jak również w dziejach zbliżenia polsko-czeskiego na polu szeroko rozumianej kultury.

Marian Szyjkowski a „jeho“ dějiny polské literatury

Michala Benešová

Literární historik Marian Szyjkowski je neodmyslitelně spjatý s dějinami pražské, ale samozřejmě i obecně české polonistiky. Jeho jméno zmiňuje každá studie, která se k tématu dějin české polonistiky vrací, ale jen málo prací se dílu Szyjkovského věnuje podrobněji. Podívejme se proto na vědeckou práci Mariana Szyjkovského z bližší perspektivy – konkrétně na příkladu jeho syntetických prací věnovaných dějinám polské literatury.

Marian Szykowski přišel do Prahy v roce 1923, aby zde pomohl konstituovat samostatnou katedru polského jazyka a literatury.²² V té době už měl za sebou slibně odstartovanou akademickou kariéru na Jagellonské univerzitě v Krakově, kde působil od roku 1914 jako mimořádný profesor pro obor dějiny polské literatury (Szykowského habilitační práce nesla název *Myśl Jana Jakóba Rousseau w Polsce XVIII wieku*).²³ Ještě předtím publikoval svoji první rozsáhlejší práci věnovanou básníkovi, dramatikovi a propagátorovi polské lidové kultury Władysławu Ludwiku Anczycovi (samotnou Anczycovu monografii doplnil jako editor i souhrnným vydáním jeho textů).²⁴ Když však Szykowski přicházel do Prahy, byl znám především jako znalec literatury romantické – ještě za svého působení na Jagellonské univerzitě vydal například monografii věnovanou Adamu Mickiewiczovi.²⁵ Na polský romantismus však pohlížel i „komparatistickým“ očima, jakkoli je jeho literární komparatistika ještě poznamenána pozitivistickým přístupem. Již ve své doktorské práci nazvané *Słowacki a Calderon* (1905) mapoval Szykowski vzájemné „výpůjčky“ mezi oběma autory, později se v podobném duchu zaměřil na polskou recepci západoevropské literatury (J. J. Rousseau, F. Chateaubriand, F. Schiller, J. W. Goethe, W. Shakespeare aj.).²⁶

Těsně před svým příchodem do Prahy pak Szykowski vydal šestisetstránkový přehled dějin novější polské literatury *Współczesna literatura polska z wypisami (1863–1923)*.²⁷ Autor v něm nabízí přehled vývoje polské literatury v době pozitivismu a Mladého Polska, ale píše i o literatuře tehdy zcela současné a aktuální (např. o futurismu). Výklad je přitom doprovázen řadou ukázek z analyzovaných děl. Zhruba na stejnou dobu vzpomíná o něco později tehdejší ředitel slovanského semináře na Univerzitě Karlově Matija Murko takto: „(...) Zato se v Praze neuvěřitelně dlouho udržel jiný názor Miklosichův, velmi rozšířený v jeho době a závislý na pojmech klasické filologie, že totiž dějiny nové literatury nejsou vědou, aspoň ne beze spojení s jazykozpytem a starou literaturou.“²⁸ Byl to právě Murko, prosazující studium „nové literatury“, v kom našel Szykowski oporu – i v okamžiku, kdy se rozhodovalo o nejhodnějším kandidátovi na obsazení „stolice“ prvního pražského profesora polské literatury (a kdy se vybíralo právě mezi Marianem Szykowským a Stanisławem Dobrzyckým, profesorem polské literatury z Poznaně). Szykowski se více zajímal o novější dějiny literatury, ale neomezoval se pouze na romantismus, jak dokládá i *Współczesna literatura polska z wypisami*, z níž posléze vycházel i ve svých pražských přednáškách. (Připomeňme, že Marian Szykowski je rovněž autorem středoškolské učebnice polské literatury *Literatura współczesna dla użytku szkół średnich*, která z předchozí syntézy vychází, přizpůsobuje se však potřebám středoškolské výuky).²⁹

22 Podrobněji jsme téma počátků katedry polonistiky na pražské Karlově univerzitě, i ve vztahu k osobě Szykowského, rozpracovali v monografii Benešová, M. – Rusin Dybalska, R. – Zakopalová, L.: *90 let pražské polonistiky – dějiny a současnost. 90 let praskiej polonistyki – historia i współczesność*. Praha 2013 (zejména kap. *První samostatné kroky (1923–1945)*), s. 11–24).

23 Szykowski, M.: *Myśl Jana Jakóba Rousseau w Polsce XVII wieku*. Kraków 1913.

24 Szykowski, M.: *Władysław Ludwik Anczyc: Życie i pisma, Tom I – Monografia, II–VI – Pisma*. Kraków 1908.

25 Szykowski, M.: *Adam Mickiewicz. Budowniczy prawdziwej Polski*. Lwów 1922.

26 Např. Szykowski, M.: *Gessneryzm w poezji polskiej*. Kraków 1914; idem, Schiller w Polsce. Studium historyczno-porównawcze. Kraków 1915; idem, Edwarda Younga „Myśli nocne“ w poezji polskiej. Ze studiów nad genezą polskiego romantyzmu. Kraków 1916.

27 Szykowski, M.: *Współczesna literatura polska z wypisami (1863–1923)*. Poznań 1923.

28 Murko, M.: Nový seminář pro slovanskou filologii na Karlově univerzitě. In: *Slovanská filologie na Karlově univerzitě v letech 1918–1929*. Ed. M. Weingart. Praha 1929, s. 27–28.

29 Nad tím jako by si sám autor v předmluvě stýskal: „Z tamtego opracowania [*Współczesna literatura polska z wypisami* – pozn. M. B.] pozostały w obecnem zaledwie nikle szczątki w niektórych ogólnych sądach

Szykowski snad odpovídal Murkovým představám lépe než Dobrzycki i proto, že Praha byla tradičním centrem slavistiky a i nově vznikající katedry jednotlivých literatur měly mít tento širší slavistický kontext na paměti. Slavistika přitom již z principu věci a šíří svého záběru inklinovala k využívání srovnávacích přístupů, jež byly blízké i Szykowskiému. Na druhou stranu, česká literární věda byla v té době orientována spíše na slovanský prostor, zatímco Szykowski zkoumal vzájemné kontakty mezi literaturou polskou a literaturami západoevropskými. Polský badatel chtěl prokázat, že polská literatura držela krok se Západem, ale zároveň byla svébytná a originální; čeští literární historici se naopak zajímali o pojem „slovanské literatury“ a sledovali jejich odlišnost od literatur západních.

Výše jsme i my použili ve vztahu k Szykowskiému výraz „pozitivistický“ („... jakkoli je jeho literární komparatistika ještě poznamenána pozitivistickým přístupem...“). Co však tímto pojmem rozumíme – či jak mu rozumíme? Vyjít můžeme kupříkladu z vymezení, které uvádí Andreas Kablitz, jenž je autorem hesla Pozitivismus v Nünningově *Lexikonu teorie literatury a kultury*: „Daný termín slouží jednak k označení určitého historického paradigmatu uvnitř dějin vědy ob[ecně] a zvl[ášť] filologie. Dále se tento pojem také užívá jako hodnotící, není přímo polemické označení aktuálních tendencí určitého oboru. Za pozitivistické v tomto smyslu jsou obvykle považovány kritické, resp. nepřátelské postoje k teorii, omezování se na sběr pouhých faktů či absence metodické reflexe.“³⁰

V duchu jistého „determinismu“ uvažoval literárněvědný pozitivismus například o jevech ovlivňujících vznik literárního díla. Proto byla natolik důležitá biografie autora a snaha dopátrat se vlivů a inspirací, jež na něho působily, či pramenů, z nichž vycházel, respektive mohl vycházet. „... zjistit společný bod [s dřívějšími texty – pozn. M. B.] znamená prokázat příčinnou [! – M. B.] souvislost.“³¹ Pozitivistickou komparatistikou se pak většinou rozumí nejruznější „vlivologie“, nacházení jednoznačných (minimálně v očích takového komparatisty) vztahů a příčinných souvislostí či inspirací v dílech dvou či více autorů, a to povětšinou bez větší snahy takto shromážděná fakta a informace hlouběji interpretovat (proto i ono takřka pejorativní rozumění pojmu „pozitivistický“, jak již bylo nastíněno).

Zatímco k podobně pojaté komparatistice směřoval Szykowski svoji pozornost především v pracích věnovaných vztahům polského a českého romantismu (tento přístup se uplatňuje zejména v jeho textech zaměřených na zkoumání míry vlivu vybraných „západních“ autorů v literatuře polské, viz pozn. č. 26),³² jiná „větev“ jeho literárněhistorického bádání nabízí i trochu jiný pohled na literaturu.³³ Szykowski dodnes zůstává především autorem *Polské*

---

i charakterystykach; pozatem, mając na oku wyłącznie potrzeby szkolne, starałem się napisać podręcznik, któryby im w pełni odpowiadał. (...) Po myśli zaleceń instrukcji szkolnej oparłem analizę dwóch ostatnich okresów literatury polskiej na metodzie heurystycznej, przyczem usiłowalem trzymać się ściśle zakresu szkolnej lektury (obowiązkowej i nadobowiązkowej). Ten zakres zmusił mnie do bardzo wielu zmian, skreśleń, a także i do niektórych rozszerzeń rzeczowych.“ (Szykowski, M.: *Literatura współczesna dla użytku szkół średnich*. Poznań 1930, s. 6.)

30 Kablitz, A.: Pozitivismus. In: *Lexikon teorie literatury a kultury*. Ed. A. Nünning. Brno 2006, s. 625–626.

31 Ibidem, s. 627. Srov. výtky Karla Krejčího, žáka Mariana Szykowskiého, k tradiční „vlivologii“: „Hlavní vadou tu bylo, že shoda dvou děl, často dosti povrchní, stačila ke konstatování vlivu, čímž se badatel spokojil, aniž by se dále zabýval osobitými prvky nového zpracování, v nichž byla jeho cena i originalita.“ (Krejčí, K.: *Nové slovanské práce o metodice literární vědy*. In: *Sborník Matice Slovenskej* 15, s. 507.)

32 Z pozitivistických stanovisek konečkonců vycházel Szykowski i ve své první monografii o W. L. Anczycovi, kde se snažil dokumentovat své teze bohatým primárním materiálem – edicí Anczycových děl, jež měla doložit provázanost jednotlivých textů. Uvidíme však ještě, že na těchto pozicích Szykowski neustrnul.

33 V rámci takto zaměřených prací se Szykowski věnoval nejprve dějinám polského dramatu, ačkoli i v nich se srovnávací hledisko silně uplatňuje, viz: *Dzieje nowożytnej tragedii polskiej. Typ pseudoklasycyzny (1661–1831)*.

účasti v českém národním obrození,³⁴ stranou pozornosti i mnohých slavistů připomínajících Szyjkowského dílo však zůstává právě jeho zpracování dějin polské literatury.

Szykowski si byl dobře vědom toho, že v jeho době již přece jen poněkud vyčerpěl pozitivistický přístup k dějinám literatury nepostačí. (A jako by k němu byl – přesto – více tlačěn v pozdější práci *Literatura współczesna dla użytku szkół średnich*, jež měla odpovídat dobovým představám o středoškolské učebnici a stejně tak dobovým nárokům na žáky středních škol, včetně například zohlednění povinné četby.)³⁵

Szyjkowského komparatistickým studiím bylo vyčítáno, že v nich příliš přeceňuje polský vliv na český literární a kulturní vývoj a málo zohledňuje vnitřní proces rozvoje samotné české literatury. Této výtce jako by se polský badatel snažil vyhnout paradoxně v práci, která *Polské účasti v českém národním obrození* předcházela (a která je samozřejmě zaměřena jinak, směřuje k syntéze vývoje jedné národní literatury). I proto dnes mohou být literárně-historické příručky Mariana Szyjkowského – možná rovněž paradoxně – „živější“ četbou než některé jeho srovnávací studie. Zatímco dříve (především v raných srovnávacích pracích) se zdá přeceňovat vnější vlivy, později začíná klást přece jen větší důraz na vnitřní podmínky a vývoj té které literatury. Projevuje se to právě již v jeho přehledu dějin polské literatury z roku 1923 – v tomto případě přitom Szykowski nenarážel na problém malé počáteční znalosti české literatury a snad i to mu, do třetice paradoxně, pomohlo soustředit se na domácí podmínky a vnitřní vývoj polské literatury.

Szyjkowského práce *Współczesna literatura polska z wypisami (1863–1923)* byla pokusem o syntetický pohled na (tehdy) nejnovější dějiny polské literatury, ale zároveň byla koncipována jako publikace popularizační, což je třeba mít na mysli. I proto v ní – na rozdíl od jiných prací a hlavní oblasti autorova zájmu – schází období romantismu a Szykowski svůj výklad začíná „až“ v době polského pozitivismu.

V úvodu nastiňuje, jakou optikou na dějiny polské literatury nahlíží. Odvolává se přitom na Giambattistu Vica a jeho pojmy *corso* a *ricorso* („ruch postěpovy i wsteczny, akcja i reakcja“),³⁶ jež volně přejímá. „Dualizm jest najogólniejszą, niemniej jednak zasadniczą normą rozwoju literatury europejskiej.“ (Szykowski 1923: 8) Romantismus tak v očích Szyjkowského přináší návrat ke kořenům středověku, po němž následuje racionalistická reakce (= pozitivismus druhé poloviny 19. století) a znovu návrat k romantismu („neoromantismus konce století“). Je si však zároveň vědom toho, že bližší pohled přinese řadu komplikací či nuancí a návrat ke starému je vždy současně proměnou a obohacením.

Zkusme si představit Szyjkowského přístup na konkrétním příkladu – na kapitolách věnovaných Stefanu Žeromskému. Jeho dílo přitom Szykowski vřazuje do širšího kontextu rozvoje polského románu ve druhé polovině devatenáctého století a přelomu století dvacátého a sleduje, kam žánr románu Žeromski posunuje. Zmiňuje přitom vliv francouzských a ruských „naturalistů“ (Zola, Goncourt, Turgeněv, Dostojevskij), od nich se však polský prozaik podle Szyjkowského odlišuje „hlubokým lyrismem“ („liryczno-nastrojowy symbolizm“;

Kraków 1920; *Dzieje komedii polskiej w zarysie*, Kraków 1921; *Dzieje nowożytniej tragedii polskiej*. Typ szekspirowski, Kraków 1923.

34 Szykowski, M.: *Polská účast v českém národním obrození*, svazek I. Praha 1931; idem, *Polská účast v českém národním obrození*, svazek II. Praha 1935; idem, *Polská účast v českém národním obrození, část III, Romantismus*. Praha 1946.

35 Viz pozn. č. 29.

36 Szykowski, M.: *Współczesna literatura polska z wypisami...*, op. cit., s. 8. Při dalších citacích z tohoto zdroje budeme pro stručnost uvádět již jen konkrétní stránku, z níž je citováno.

Szykowski 1923: 478). Tímto, na konkrétním příkladu románu *Ludzie bezdomni*, přibližuje na úvod autorovo dílo namísto úvodu biografického (který mimochodem značně rozšíří pro potřeby pozdější příručky *Literatura współczesna dla użytku szkół średnich* určené pro středoškolské studenty, rovněž patrně s ohledem na „žánr“ a určení této práce).

Žeromského dílo usouvztažňuje Marian Szykowski i s tradicí polského romantismu (nazývá ho „neoromantickým romantismem“)³⁷ – a obecně se snaží nacházet „vztahy“ napříč jednotlivými epochami. Po romanticích jako by Žeromski zdědil motiv konfliktu mezi lidskou individualitou a „davem“, včetně jistého patosu, či motiv utrpení a vnitřní rozpolcenosti jedince, od pokolení pozitivistů se odlišuje větším důrazem na emoce, lyrickou atmosféru textu i jazyk, symbolickými obrazy přírody, komplikovanější kompozicí i propracovanějšími charaktery jednotlivých postav.³⁸

Jiné srovnání nabízí Szykowski ve vztahu k historickému tématu („romans historyczny“) – na rozdíl od Sienkiewicze a jeho tradice oceňuje Szykowski Žeromského umné spojení epických a lyrických prvků či odlišnou konstrukci díla (Szykowski 1923: 472). Ta je sice – podle slov Szykowského – fragmentární, ale jednotlivé, v sobě uzavřené scény spojuje specifická vnitřní logika. Dílu tak sice schází „perspektywa w ustatem znaczeniu panoramowym“, ale autor tento fakt vyrovnává originální kompozicí „barwnych plam, rzuconych obok siebie“ (Szykowski 1923: 473).³⁹ Jako první v Polsku údajně, slovy Mariana Szykowského, spojuje v jednom díle epický příběh i střet Dobra se Zlem, a to vše v širokém historickém rámci (Szykowski 1923: 472).

Marian Szykowski chce ve své práci sledovat moderní polskou literaturu v jejím vývoji a tento vývoj dokládat nejen jakýmsi soupisem vlivů a výpůjček ať už z tvorby starších domácích nebo cizích autorů, ale také sledováním toho, jak jsou tyto vlivy či výpůjčky přehodnocovány, jak je starší literární tradice překračována. Například v románu *Wierna rzeka* tak sice Žeromski zpracovává téma, kterému se již věnovali Kraszewski, Korzeniowski či Orzeszkowa, uchopuje a rozvíjí ho však novým způsobem: podle Szykowského téměř pomíjí epicko-popisný prvek a vyzdvihuje naopak lyrickou atmosféru daného dějinného okamžiku; do popředí přitom vystupuje symbol a práce s ním (Szykowski 1923: 480). To vše Szykowski neustále konfrontuje s vývojem románového žánru, k němuž Stefan Žeromski velkou měrou přispěl.

Jde-li o literární vývoj Žeromského, konstatuje Marian Szykowski, že autor budoucího románu *Przedwiośnie* rozvíjí řadu prvků a motivů ze svých předchozích děl (například v triologii *Walka z szatanem* aktualizuje postavu typu doktora Judyma z románu *Ludzie bezdomni*

37 Szykowski, M.: *Literatura współczesna dla użytku...*, op. cit., s. 285.

38 Srov. např. charakteristiku tvorby Stefana Žeromského z pera Artura Hutnikiewicze o více než sedmdesát let později: „Z miejsca dostrzeżono indywidualność talentu, wyróżniająca się ostro na tle ogólnego obrazu literatury współczesnej; zmysłowość wyobraźni, rozkochanej w naturze i czującej ją wszystkimi napiętymi nerwami, brutalny naturalizm i subiektywną nastrojowość, niesłuchaną wrażliwość na cierpienie i na wszelki ból świata, uczucie patryotyczne o sile i natężeniu, o jakim dawno już w piśmiennictwie polskim zapomniano. I organiczny, głęboko przejmujący smutek tej prozy, przenikający całość przedstawionego w niej obrazu świata.“ (Hutnikiewicz, A.: *Młoda Polska*. Warszawa 2002, s. 269) Tento smutek charakterizuje Szykowski jako „bolesną analizę współczesnego bytu“ (Szykowski 1923: 470). Zdá se být zároveň tím, co Žeromského v očích pražského polonisty spojuje například se Stanisławem Wyspiańským.

39 Marian Szykowski píše v další části své práce, že tuto strategii dovádí Stefan Žeromski „k dokonalosti“ v románu *Wiatr od morza*, kde jednotlivé, jen volně propojené scény („obrázky“) sjednocuje pouze chronologické uspořádání a symbolická postava d'ábla Smętka. Přílišná rozříštěnost je zde však podle Szykowského spíše na škodu, neboť se celek díla ztrácí mimo jiné pod nánosem nadměrného množství detailů (Szykowski 1923: 482).